

Liwia Lipnicka

ORCID: 0009-0006-7146-5974

liwia.lipnicka@outlook.com

Uniwersytet w Siedlcach

Poza granice ciszy: zastosowanie animaloterapii i systemu Makaton w pracy z osobami z trudnościami komunikacyjnymi w kontekście edukacji włączającej

Beyond the Boundaries of Silence: The Use of Animal-Assisted Therapy and the Makaton System in Supporting with Individuals with Communication Difficulties in the Context of Inclusive Education

<https://doi.org/10.34739/sn.2026.26.01>

Abstrakt: Animaloterapia, oparta na relacji człowieka ze zwierzęciem, sprzyja obniżeniu poziomu lęku, wzmacnia motywację do działania oraz stwarza naturalne sytuacje komunikacyjne. Z kolei system Makaton, łączący gesty, symbole graficzne i poprawnie gramatyczną mowę, umożliwia dostęp do alternatywnych i wspomagających form komunikacji, zwiększając poczucie sprawczości i uczestnictwa osób niemówiących lub słabo mówiących. Połączenie obu podejść pozwala na tworzenie bezpiecznego, angażującego środowiska edukacyjno-terapeutycznego, w którym komunikacja staje się bardziej dostępna i znacząca.

Słowa kluczowe: komunikacja wspomagająca i alternatywna (AAC), Makaton, animaloterapia, edukacja włączająca, trudności komunikacyjne

Abstract: Animal-assisted therapy, grounded in the human–animal relationship, helps reduce anxiety, enhances motivation to engage in activities, and creates natural opportunities for communication. Meanwhile, the Makaton system – combining gestures, graphic symbols, and grammatically correct speech – provides access to augmentative and alternative forms of communication, increasing the sense of agency and participation among individuals who are non-speaking or have limited speech. The integration of these two approaches enables the creation of a safe and engaging educational and therapeutic environment in which communication becomes more accessible and meaningful.

Keywords: augmentative and alternative communication (AAC), Makaton, animal-assisted therapy, inclusive education, communication impairments

Wstęp

Zapewnienie osobom z trudnościami w porozumiewaniu się możliwości aktywnego udziału w życiu społecznym i edukacyjnym stanowi jedno z najważniejszych wyzwań współczesnej pedagogiki specjalnej oraz praktyki terapeutycznej.

tycznej. Coraz większy nacisk kładzie się nie tylko na kompensowanie ograniczeń wynikających z niepełnosprawności, lecz przede wszystkim na tworzenie warunków sprzyjających samodzielnemu komunikowaniu się, budowaniu relacji oraz możliwie pełnemu funkcjonowaniu w codziennym życiu. Założenia te pozostają zgodne z ideą edukacji włączającej, zgodnie z którą system edukacji powinien uwzględniać zróżnicowane potrzeby uczniów poprzez odpowiedni dobór metod, organizacji pracy oraz form wsparcia [UNESCO, 1994].

Jednym z najważniejszych obszarów wsparcia osób z trudnościami w porozumiewaniu się jest komunikacja wspomagająca i alternatywna (AAC), której celem jest umożliwienie skutecznego wyrażania potrzeb, emocji i intencji oraz zwiększanie samodzielności osób z niej korzystających. Szczególne miejsce wśród metod AAC zajmuje Program Rozwoju Komunikacji Makaton, oparty na równoczesnym wykorzystaniu mowy, znaków manualnych i symboli graficznych dostosowanych do indywidualnych możliwości oraz potrzeb użytkownika. Dzięki swojej elastyczności i funkcjonalności program znajduje zastosowanie zarówno w edukacji, jak i w terapii osób z różnorodnymi potrzebami komunikacyjnymi [Kaczmarek, 2014, s. 13-15; Kaczmarek, 2026, s. 4-6].

Równolegle rozwijają się oddziaływania terapeutyczne wykorzystujące udział zwierząt, które coraz częściej stanowią element kompleksowego wsparcia osób z niepełnosprawnościami oraz specjalnymi potrzebami edukacyjnymi. Jedną z form takich działań jest felinoterapia, wykorzystująca naturalne predyspozycje kota do wspierania procesów edukacyjnych, terapeutycznych i rehabilitacyjnych. Odpowiednio przygotowane zajęcia z udziałem kota mogą sprzyjać rozwijaniu kompetencji społecznych, emocjonalnych i poznawczych, zwiększać motywację do podejmowania aktywności oraz ułatwiać budowanie relacji terapeutycznej [Wójcik, Kępka, Horoszewicz, 2021, s. 9-12].

Choć komunikacja wspomagająca i alternatywna oraz animaloterapia są od wielu lat przedmiotem badań naukowych, oba obszary najczęściej opisywane są niezależnie od siebie. W dostępnej literaturze w ograniczonym stopniu omawia się możliwości wykorzystania Programu Rozwoju Komunikacji Makaton podczas zajęć z udziałem kota terapeutycznego oraz potencjał takiego połączenia we wspieraniu rozwoju kompetencji komunikacyjnych osób ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi.

Celem niniejszego artykułu jest analiza teoretycznych podstaw komunikacji wspomagającej i alternatywnej oraz Programu Rozwoju Komunikacji Makaton, omówienie założeń animaloterapii i felinoterapii, a także przedstawienie

przesłanek uzasadniających możliwość integracji obu podejść we wspieraniu rozwoju kompetencji komunikacyjnych osób z trudnościami w porozumiewaniu się.

Komunikacja wspomagająca i alternatywna (AAC) – istota, cele i znaczenie

Komunikacja wspomagająca i alternatywna (Augmentative and Alternative Communication – AAC) obejmuje metody, strategie i narzędzia wspierające lub zastępujące mowę u osób, które z różnych przyczyn nie mogą skutecznie porozumiewać się za pomocą języka mówionego. Współcześnie AAC postrzegana jest jako interdyscyplinarna dziedzina obejmująca działania diagnostyczne, terapeutyczne, edukacyjne i technologiczne, ukierunkowane na rozwój komunikacji oraz zwiększanie samodzielności i możliwości funkcjonowania osób ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi [Grycman, Kaczmarek, 2014, s. 347-348].

Termin „komunikacja wspomagająca” odnosi się do metod uzupełniających rozwijającą się mowę, natomiast „komunikacja alternatywna” oznacza stosowanie sposobów porozumiewania się zastępujących mowę w sytuacji, gdy jej wykorzystanie nie jest możliwe lub nie zapewnia skutecznej komunikacji. Do najczęściej wykorzystywanych rozwiązań AAC należą między innymi gesty, symbole graficzne, tablice i książki komunikacyjne, urządzenia elektroniczne oraz strategie wspierające proces porozumiewania się [Grycman, Kaczmarek, 2014, s. 347-348].

Interwencja AAC ma na celu stworzenie funkcjonalnego systemu komunikacji dostosowanego do indywidualnych możliwości i potrzeb użytkownika. Jej nadrzędnym zadaniem jest poprawa jakości życia poprzez umożliwienie bardziej samodzielnego wyrażania potrzeb, emocji i opinii oraz skuteczniejszego porozumiewania się w codziennych sytuacjach. Osiągnięciu tych celów sprzyja odpowiedni dobór metod komunikacji wspomagającej i alternatywnej, dostosowanych do indywidualnych potrzeb oraz możliwości użytkownika [Grycman, Kaczmarek, 2014, s. 90-91].

Użytkownikami komunikacji wspomagającej i alternatywnej są osoby o zróżnicowanych potrzebach komunikacyjnych. Do tej grupy należą między innymi osoby ze spektrum autyzmu, z mózgowym porażeniem dziecięcym, afazją, dyzartrią, apraxją mowy, zespołami genetycznymi, niepełnosprawnością

intelektualną oraz innymi zaburzeniami neurologicznymi wpływającymi na możliwość skutecznego porozumiewania się. Dobór metod AAC powinien uwzględniać indywidualne możliwości komunikacyjne oraz potrzeby każdej osoby korzystającej z tej formy wsparcia [Przebinda, Michalik, Grzelak, 2021, s. 101-103].

Przez wiele lat funkcjonowało przekonanie, że stosowanie AAC może ograniczać rozwój mowy. Aktualny stan wiedzy oraz wyniki badań nie potwierdzają jednak tej tezy. Wręcz przeciwnie – liczne badania wskazują, że wykorzystanie AAC sprzyja rozwojowi mowy i kompetencji językowych [Przebinda, Michalik, Grzelak, 2021, s. 94-96]. Odpowiednio dobrane strategie komunikacji wspomagającej wspierają rozwój słownictwa, poprawę rozumienia języka oraz zwiększają motywację do podejmowania interakcji. Zastosowanie AAC przyczynia się również do ograniczenia frustracji wynikającej z trudności w porozumiewaniu się oraz ułatwia funkcjonowanie w środowisku społecznym i edukacyjnym [Przebinda, Michalik, Grzelak, 2021, s. 97-98].

W literaturze podkreśla się, że skuteczna komunikacja nie sprowadza się wyłącznie do przekazywania informacji. Umożliwia ona również budowanie relacji interpersonalnych, podejmowanie samodzielnych decyzji oraz pełnienie różnych ról społecznych. Jednym z podstawowych celów oddziaływań AAC jest rozwijanie kompetencji komunikacyjnej, obejmującej kompetencje językowe, operacyjne, społeczne i strategiczne. Współdziałanie tych kompetencji umożliwia skuteczne wykorzystywanie dostępnych metod komunikacji w różnorodnych sytuacjach życia codziennego [Grycman, Kaczmarek, 2014, s. 118-119].

Współczesne podejście do AAC opiera się również na uznaniu prawa do komunikowania się za jedno z podstawowych praw człowieka. Karta Praw Użytkowników AAC wskazuje, że każda osoba, niezależnie od stopnia sprawności komunikacyjnej, ma prawo do wyrażania własnych potrzeb, emocji i opinii, dokonywania wyborów, zadawania pytań, uzyskiwania informacji oraz korzystania z odpowiednich metod wspomagających porozumiewanie się. Poszanowanie tych praw stanowi podstawę planowania skutecznych oddziaływań terapeutycznych i edukacyjnych, umożliwiając osobom korzystającym z AAC pełniejsze uczestnictwo w życiu społecznym [Grycman, Kaczmarek, 2014, s. 239-240].

Makaton jako metoda komunikacji wspomagającej i alternatywnej

Program Rozwoju Komunikacji Makaton jest jedną z metod komunikacji wspomagającej i alternatywnej (AAC), przeznaczoną dla dzieci i dorosłych, u których rozwój mowy jest ograniczony lub nie rozwinął się w stopniu umożliwiającym skuteczne porozumiewanie się. Program opiera się na równoczesnym wykorzystaniu mowy, znaków manualnych (gestów) oraz symboli graficznych, tworząc spójny system wspierający rozwój kompetencji komunikacyjnych i językowych. Jego celem jest ułatwienie przekazywania i odbierania informacji, rozwijanie języka oraz zwiększanie możliwości aktywnego udziału osób ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi w życiu społecznym i edukacyjnym [Kaczmarek, 2014, s. 13].

Polska wersja programu Makaton nie stanowi dosłownego tłumaczenia brytyjskiego oryginału, lecz została opracowana jako odrębna adaptacja uwzględniająca specyfikę języka polskiego oraz uwarunkowania kulturowe. Prace prowadzone przez Bogusławę B. Kaczmarek rozpoczęto w latach 2001-2005 w ramach projektu badawczego. W latach 2001-2003 opracowano eksperymentalną wersję polskiego Słownictwa Podstawowego, obejmującą około 450 pojęć odnoszących się do codziennego funkcjonowania. Dla każdego pojęcia opracowano polskie znaki manualne, natomiast symbole graficzne zaadaptowano z wersji brytyjskiej. W latach 2003-2005 program poddano badaniom weryfikacyjnym, których efektem było opracowanie w 2008 roku docelowej polskiej wersji Programu Rozwoju Komunikacji Makaton. W latach 2010-2011 Słownictwo Podstawowe ponownie zweryfikowano i dostosowano do współczesnych realiów językowych oraz społecznych. Wprowadzona wówczas wersja programu obowiązuje do dziś [Kaczmarek, 2014, s. 14-15; Kaczmarek, 2026, s. 4-7].

Istotnym elementem programu jest wykorzystanie ustrukturyzowanego słownictwa, podzielonego na Słownictwo Podstawowe oraz Słownictwo Dodatkowe. Słownictwo Podstawowe obejmuje najczęściej używane pojęcia niezbędne w codziennym porozumiewaniu się i zostało uporządkowane w kolejnych poziomach nauczania. Słownictwo Dodatkowe umożliwia natomiast rozszerzanie zasobu pojęć zgodnie z indywidualnymi potrzebami, zainteresowaniami oraz środowiskiem funkcjonowania użytkownika. Taka organizacja programu pozwala stopniowo rozwijać kompetencje komunikacyjne, zachowując jednocześnie przejrzystą strukturę procesu nauczania [Kaczmarek, 2026, s. 7-9].

Założenia programu opierają się na przekonaniu, że skuteczna komunikacja wymaga wspólnego systemu porozumiewania się użytkownika i jego partnerów komunikacyjnych. Dlatego Makaton uwzględnia nie tylko potrzeby osoby ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi, ale również rolę rodziny, nauczycieli, terapeutów i innych osób uczestniczących w procesie komunikacji. Ustrukturyzowane słownictwo ogranicza liczbę jednocześnie wprowadzanych pojęć, ułatwia ich zapamiętywanie i wykorzystywanie w codziennych sytuacjach komunikacyjnych, a partnerom komunikacyjnym pozwala dostosować własne wypowiedzi do możliwości językowych użytkownika [Kaczmarek, 2014, s. 15].

Charakterystyczną cechą programu Makaton jest równoczesne wykorzystywanie mowy, znaków manualnych oraz symboli graficznych. Gesty i symbole nie zastępują komunikacji werbalnej, lecz wspierają jej rozumienie i rozwój. W zależności od możliwości użytkownika mogą pełnić funkcję wspomagającą lub alternatywną, jednak podstawową zasadą programu pozostaje równoległe stosowanie mowy wraz z gestami lub symbolami. Takie rozwiązanie zwiększa dostępność komunikacji, wspiera rozwój języka oraz pozwala elastycznie dostosować sposób porozumiewania się do indywidualnych potrzeb użytkownika [Kaczmarek, 2026, s. 4-6].

Przedstawione założenia programu wskazują, że Makaton stanowi kompleksowy system wspierający rozwój komunikacji osób ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi. Funkcjonalny charakter programu, możliwość indywidualizacji słownictwa oraz aktywny udział partnerów komunikacyjnych sprawiają, że znajduje on zastosowanie w różnorodnych oddziaływaniach edukacyjnych i terapeutycznych. Właściwości te stanowią również podstawę do rozważania możliwości integracji Programu Rozwoju Komunikacji Makaton z terapią z udziałem zwierząt.

Animaloterapia jako forma wspomagania oddziaływań terapeutycznych

Animaloterapia (ang. *Animal-Assisted Interventions*, AAI) obejmuje zorganizowane działania z udziałem zwierząt, których celem jest wspieranie zdrowia, edukacji oraz funkcjonowania psychospołecznego człowieka. Współcześnie termin ten stanowi pojęcie nadrzędne, obejmujące między innymi terapię wspomaganą zwierzętami (*Animal-Assisted Therapy*, AAT), edukację wspomaganą zwierzętami (*Animal-Assisted Education*, AAE) oraz aktywności

z udziałem zwierząt (*Animal-Assisted Activities*, AAA). W przeciwieństwie do aktywności o charakterze rekreacyjnym terapia wspomagana zwierzętami jest planowaną interwencją prowadzoną przez odpowiednio przygotowanego specjalistę, posiada jasno określone cele terapeutyczne oraz podlega systematycznej ewaluacji efektów [Fine, 2019, s. 208-211].

Rosnące zainteresowanie animaloterapią wynika z coraz liczniejszych doniesień wskazujących na korzystny wpływ kontaktu człowieka ze zwierzęciem na funkcjonowanie psychiczne, społeczne i fizjologiczne. Jak podkreśla Kokocińska [2017], już samo obcowanie ze zwierzęciem sprzyja budowaniu poczucia bezpieczeństwa, bliskości i akceptacji, jednocześnie rozwijając odpowiedzialność, empatię oraz kompetencje społeczne [Kokocińska, 2017, s. 23-24]. Zwierzę może pełnić rolę stabilnego partnera relacji, którego zachowanie pozbawione jest oceniania i krytyki, co ułatwia nawiązywanie więzi emocjonalnych oraz ogranicza poczucie osamotnienia.

Korzystny wpływ kontaktu ze zwierzętami znajduje odzwierciedlenie również w zmianach fizjologicznych organizmu człowieka. Dotyk zwierzęcia oraz wspólna interakcja prowadzą do zmniejszenia aktywności układu współczulnego, redukcji poziomu stresu oraz zwiększenia wydzielania oksytocyny, prolaktyny, dopaminy i β -endorfin, sprzyjając budowaniu więzi, odprężeniu i poprawie samopoczucia [Kokocińska, 2017, s. 24].

Badania przywoływane przez Kokocińską wskazują ponadto, że kontakt ze zwierzętami wiąże się z obniżeniem ciśnienia tętniczego oraz tętna, zarówno u dorosłych, jak i u dzieci, a także z mniejszym nasileniem reakcji stresowych w sytuacjach trudnych [Kokocińska, 2017, s. 25-28]. Wyniki tych badań wskazują również, że właściciele zwierząt częściej podejmują aktywność fizyczną, wykazują niższe ryzyko wybranych chorób układu sercowo-naczyniowego oraz lepiej radzą sobie z sytuacjami kryzysowymi, takimi jak przewlekły stres czy utrata bliskiej osoby [Kokocińska, 2017, s. 25-28].

Znaczenie animaloterapii nie ogranicza się jednak wyłącznie do zmian fizjologicznych. Fine [2019] podkreśla, że obecność zwierzęcia może pełnić funkcję tzw. społecznego katalizatora (*social lubricant*), ułatwiającego nawiązywanie relacji terapeutycznej. Zwierzę obniża napięcie emocjonalne, zwiększa poczucie bezpieczeństwa oraz sprzyja budowaniu zaufania pomiędzy uczestnikiem a terapeutą. Dzięki temu pacjenci, szczególnie dzieci oraz osoby z trudnościami w porozumiewaniu się, łatwiej angażują się w proponowane aktywności i chętniej podejmują kontakt interpersonalny [Fine, 2019, s. 209-211].

Autor zwraca również uwagę, że skuteczność terapii z udziałem zwierząt zależy od odpowiedniego planowania całego procesu. Zwierzę nie powinno stanowić jedynie atrakcyjnego dodatku do zajęć, lecz być integralnym elementem oddziaływań terapeutycznych, podporządkowanym jasno określonym celom. Każda interwencja powinna być poprzedzona oceną potrzeb uczestnika, kwalifikacją zwierzęcia do pracy oraz analizą potencjalnych korzyści i zagrożeń. Niezbędne jest także zapewnienie dobrostanu zwierzęcia, przestrzeganie zasad bezpieczeństwa oraz monitorowanie przebiegu terapii [Fine, 2019, s. 208-211; 281-282].

Wśród różnych form animaloterapii szczególne miejsce zajmuje felinoterapia, wykorzystująca kontakt z kotem jako element wspomagający proces terapeutyczny. Jej specyfika wynika z cech gatunkowych kota oraz charakterystycznego sposobu budowania relacji z człowiekiem, dzięki czemu znajduje zastosowanie zarówno w działaniach terapeutycznych, jak i edukacyjnych.

Połączenie Programu Rozwoju Komunikacji Makaton z animaloterapią

Jednym z podstawowych założeń współczesnej edukacji włączającej jest dostosowanie metod pracy do indywidualnych potrzeb i możliwości dziecka oraz tworzenie warunków sprzyjających aktywnemu udziałowi w procesie uczenia się i komunikacji. Kierunek takich działań wyznacza Deklaracja z Salamanki, podkreślająca znaczenie elastycznych metod nauczania oraz rozwiązań umożliwiających pełny udział osób ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w życiu społecznym i edukacyjnym [UNESCO, 1994].

W tym kontekście zasadne wydaje się łączenie metod komunikacji wspomagającej i alternatywnej z terapiami wykorzystującymi udział zwierząt. Program Rozwoju Komunikacji Makaton, oparty na równoczesnym wykorzystaniu mowy, gestów i symboli graficznych, może być integrowany z różnymi formami animaloterapii. Kontakt ze zwierzęciem stwarza autentyczne sytuacje komunikacyjne, w których dziecko wykorzystuje poznane znaki w konkretnym działaniu, a nie wyłącznie podczas wykonywania ćwiczeń przy stoliku.

Animaloterapia od wielu lat wykorzystywana jest jako metoda wspomagająca rozwój poznawczy, emocjonalny i społeczny osób z niepełnosprawnościami. Kontakt ze zwierzęciem zwiększa motywację do podejmowania aktywności, obniża poziom napięcia emocjonalnego, ułatwia nawiązywanie relacji oraz sprzyja koncentracji uwagi. Zwierzę staje się naturalnym mediatorem

kontakty między terapeutą a uczestnikiem zajęć, dzięki czemu łatwiej inicjować komunikację i utrzymywać wspólne pole uwagi [Wójcik, Kępka, Horoszewicz, 2021, s. 32-36].

Połączenie obu metod pozwala wykorzystać mocne strony każdej z nich. Makaton dostarcza dziecku narzędzi umożliwiających wyrażanie potrzeb, emocji i intencji, natomiast obecność zwierzęcia nadaje komunikacji realny, funkcjonalny charakter. Zamiast ćwiczyć pojedyncze gesty lub symbole w oderwaniu od sytuacji, dziecko wykorzystuje je podczas rzeczywistych interakcji – prosi o możliwość pogłaskania kota, informuje o chęci zabawy, wskazuje czynności wykonywane przez zwierzę lub komunikuje zakończenie aktywności. Dzięki temu komunikacja staje się celowa, a nabywane umiejętności łatwiej ulegają generalizacji.

Praktyczne możliwości integracji Programu Rozwoju Komunikacji Makaton z terapią z udziałem zwierząt potwierdza również rozwój samego programu. Bogusława B. Kaczmarek opracowała *Słownictwo dodatkowe – Dogoterapia*, obejmujące zestaw gestów i symboli odnoszących się do terapii z udziałem psa. Autorka wskazuje, że rozszerzenie słownika ma umożliwić osobom z trudnościami w komunikowaniu się aktywne uczestnictwo w zajęciach terapeutycznych oraz lepsze rozumienie sytuacji związanych z kontaktem ze zwierzęciem [Kaczmarek, 2024, s. 4-7]. W publikacji uwzględniono również pojęcia odnoszące się do innych form animaloterapii, między innymi felinoterapii, co wskazuje na możliwość wykorzystania Programu Rozwoju Komunikacji Makaton również podczas terapii z udziałem kota [Kaczmarek, 2024, s. 11].

Choć dotychczas nie opracowano odrębnego słownika Makatonu poświęconego felinoterapii, istniejący zasób gestów i symboli umożliwia ich wykorzystanie podczas zajęć z kotem terapeutycznym. W praktyce zastosowanie znajdują zarówno podstawowe znaki odnoszące się do czynności (głaskać, dotykać, bawić się, jeść, pić, spokojny, koniec), jak i pojęcia związane bezpośrednio z terapią z udziałem zwierząt (felinoterapia, zwierzę, pomagać). W zależności od potrzeb uczestników możliwe jest również tworzenie dodatkowych zestawów słownictwa uwzględniających specyfikę pracy z kotem, obejmujących między innymi elementy pielęgnacji, wyposażenia oraz zachowań zwierzęcia.

Szczególne znaczenie ma funkcjonalny charakter takiego sposobu pracy. Dziecko nie uczy się znaków jedynie w celu ich zapamiętania, lecz wykorzystuje je do osiągnięcia konkretnego celu komunikacyjnego. Gest lub symbol staje się narzędziem umożliwiającym rozpoczęcie zabawy z kotem, poproszenie

o kolejny element aktywności, nazwanie emocji czy opisanie zachowania zwierzęcia. Tego rodzaju sytuacje sprzyjają rozwijaniu kompetencji komunikacyjnych, wzmacniają motywację wewnętrzną oraz zwiększają samodzielność uczestników zajęć.

Można zatem przyjąć, że integracja Programu Rozwoju Komunikacji Makaton z felinoterapią stanowi obiecujący kierunek działań terapeutycznych. Łączy ona zalety komunikacji wspomagającej i alternatywnej z wysokim potencjałem motywacyjnym terapii z udziałem zwierząt, tworząc środowisko sprzyjające rozwijaniu kompetencji komunikacyjnych, społecznych i emocjonalnych dzieci ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi.

Podsumowanie

Komunikacja wspomagająca i alternatywna oraz terapia z udziałem zwierząt stanowią dwa komplementarne obszary wspierania osób ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi. Program Rozwoju Komunikacji Makaton dostarcza narzędzi umożliwiających skuteczne porozumiewanie się, natomiast animaloterapia tworzy naturalne i motywujące środowisko sprzyjające podejmowaniu interakcji. Integracja obu podejść może zwiększać funkcjonalność oddziaływań terapeutycznych poprzez przeniesienie komunikacji z sytuacji ćwiczeniowych do autentycznych doświadczeń związanych z kontaktem ze zwierzęciem.

Szczególnie interesujące możliwości stwarza wykorzystanie kota terapeutycznego, którego cechy gatunkowe sprzyjają budowaniu spokojnej i bezpiecznej relacji z uczestnikiem zajęć. Choć dostępna literatura dostarcza licznych przesłanek przemawiających za zasadnością łączenia Programu Rozwoju Komunikacji Makaton z felinoterapią, zagadnienie to pozostaje nadal słabo opisane w piśmiennictwie naukowym. Kolejnym krokiem powinny być badania empiryczne pozwalające ocenić skuteczność takiego rozwiązania oraz określić jego praktyczne zastosowanie w edukacji i terapii osób ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi.

Bibliografia

- Fine A.H. (red.) (2019), *Handbook on Animal-Assisted Therapy. Foundations and Guidelines for Animal-Assisted Interventions*, wyd. 5, Academic Press, San Diego.
- Grycman M., Kaczmarek B.B. (2014), *Podręczny słownik terminów AAC (komunikacji wspomagającej i alternatywnej)*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.

- Kaczmarek B.B. (red.) (2014), *Makaton w rozwoju osób ze złożonymi potrzebami komunikacyjnymi*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Kaczmarek B.B. (2024), *Makaton. Program Rozwoju Komunikacji. Słownictwo dodatkowe gesty i symbole. Dogoterapia*, Program Rozwoju Komunikacji Makaton (PRKM/KONi), Zielona Góra.
- Kaczmarek B.B. (2026), *Makaton. Program Rozwoju Komunikacji. Słownictwo podstawowe – gesty i symbole. Poziomy 1-4*, Program Rozwoju Komunikacji Makaton (PRKM/KONi), Zielona Góra.
- Kokocińska A.M. (2017), *Zooterapia z elementami etologii*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Przebinda E., Michalik M., Grzelak E. (2023), *Komunikacja wspomagająca i alternatywna (AAC) w praktyce logopedycznej i terapeutycznej*, Grupa Wydawnicza Harmonia, Gdańsk.
- UNESCO, *The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education* (1994), <https://www.europeanagency.org/sites/default/files/salamanca-statement-and-framework.pdf> [dostęp: 03.06.2026].
- Wójcik E., Kępka K., Horoszewicz E. (2021), *Felinoterapia. Kot w roli terapeuty*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, Siedlce.